

ที่มาของปัญหา

สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) เป็นบุคคลผู้มีบทบาทเด่นที่สุดคนหนึ่งในประวัติศาสตร์การเมืองการปกครองไทยในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ ท่านได้รับราชการถึง ๔ รัชกาล ได้ครองอำนาจและอิทธิพลทางการเมืองการปกครองติดต่อกันมา ๓ รัชกาล โดยไม่ปรากฏว่าท่านยึดครองอำนาจอยู่ตลอดไปจนถึงกับต้องถูกบีบบังคับให้ออกตั้งผู้นำทางการเมืองไทยบางคน ทั้งนี้โดยท่านได้ "หลีกเลี่ยง" ให้รัชกาลที่ ๕ ผู้ซึ่งท่านได้มีส่วนก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ทางการเมืองที่จะทรงเป็นประมุขและผู้นำของประเทศอย่างแท้จริงต่อไป ด้วยเหตุนี้แนวความคิดและบทบาททางการเมืองของสมเด็จพระยา จึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจศึกษาคนควาอย่างยิ่ง

สภาพของปัญหา

โดยที่คนส่วนใหญ่มีพื้นฐานจิตใจเป็นแบบอนุรักษนิยม^๑ สมเด็จพระเจ้าพระยาเองก็ถูกจัดอยู่ในคนประเภทนี้^๒ โดยเฉพาะในช่วงสมัยรัชกาลที่ ๕ ซึ่งมักมีผู้กล่าวกันว่า เป็นช่วงเวลาที่มีการแข่งขันทางการเมืองระหว่างกลุ่มอนุรักษนิยมซึ่งมีสมเด็จพระเจ้าพระยาเป็นผู้นำ และกลุ่มสยามหนุ่ม (Young Siam) ซึ่งมีรัชกาลที่ ๕ เป็นผู้นำ^๓ ดังนั้นการวิจัยจึงมุ่งศึกษาว่าสมเด็จพระเจ้าพระยา มีแนวความคิดทางการเมืองแบบอนุรักษนิยมจริง

^๑ เสน่ห์ จามริก, ความคิดทางการเมืองจากเปลโถถึงปัจจุบัน, เอ็ม. เจ. ฮาร์มอน (ผู้แต่ง), (พระนคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๑๕), หน้า ๓.

^๒ David K. Wyatt, The Politics of Reform in Thailand : Education in the Reign of King Chulaongkorn (Bangkok, Thai Watana Panich, 2512) pp. 84 - 94.

^๓ Ibid.

หรือไม่ แต่เนื่องจากการสรุปเช่นนี้ไม่ใช่สิ่งที่จะสรุปได้ง่าย ๆ จากการศึกษาประวัติของบุคคลผู้นั้นเพียงบางส่วน เพราะจะทำให้โคขอสรุปที่ผิดพลาด จึงจำเป็นต้องศึกษาเรื่องราวของบุคคลผู้นั้นจนตลอดชีวิตของเขา แล้วจึงสรุปแนวความคิดทางการเมืองของบุคคลผู้นั้นซึ่งก็จะทำให้โคขอสรุปที่ยุติธรรมและเชื่อถือได้ ดังนั้นข้าพเจ้าจึงนำขอสรุปของเรื่องนี้ไปพิจารณาในบทสรุปหลังจากให้เนื้อหาและวิเคราะห์แนวความคิดและบทบาททางการเมืองของสมเด็จพระยา ในแต่ละรัชกาลเสร็จแล้ว

นอกจากนี้ถึงแม้สมเด็จพระยา จะไม่มีชื่อเสียงดั่งพรอยเกี่ยวกับปัญหาการแย่งราชสมบัติ แต่ก็ยังเป็นที่ยังสงสัยในหมู่นักบางพวกว่าท่านมีความจริงใจในเรื่องนี้เพียงไร ท่านมีความคิดทางการเมืองเกี่ยวกับเรื่องนี้อย่างไร และท้ายที่สุดท่านเห็นแก่ประโยชน์ส่วนไหนมากกว่ากัน ระหว่างประโยชน์ส่วนตนกับประโยชน์ส่วนรวมคือประเทศชาติ ดังนั้นการวิจัยเรื่องนี้จึงมุ่งตอบสภาพของปัญหานี้ด้วย

ความสำคัญของปัญหา

เนื่องจาสมเด็จพระยา เป็นผู้นำทางการเมืองที่มีความสำคัญมาก และยังมีบทบาทติดต่อกันมาถึง ๔ รัชกาลด้วย ในขณะที่คนอื่น ๆ ส่วนใหญ่ "ล้มหายตายจากไป" และบางก๊กก็ไม่มีอำนาจทางการเมืองเท่าท่าน ดังนั้นแนวความคิดและบทบาททางการเมืองของท่านจึงย่อมส่งผลกระทบต่อกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองไทยในขณะนั้นอย่างแน่นอน จึงอาจกล่าวได้ว่าท่านเป็นปัจจัยส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดประวัติศาสตร์การเมืองการปกครองไทยในช่วงเวลานั้น ดังนั้นงานวิจัยเรื่องนี้จึงสำคัญมากโดยเฉพาะในประเด็นที่ทำให้ประวัติศาสตร์การเมืองการปกครองไทยตั้งแต่ปลายสมัยรัชกาลที่ ๒ ถึงกลางสมัยรัชกาลที่ ๕ ซึ่งเป็นช่วงที่สมเด็จพระยา เขารับราชการและมีบทบาทในการเมืองไทยกระฉ่างชัดขึ้น

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

วัตถุประสงค์ในการศึกษาเรื่องนี้ คือ

๑. เพื่อต้องการศึกษาวาสมเด็จพระยา ผู้เขารับราชการมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๒ และปรากฏบทบาททางการเมืองการปกครองสำคัญขึ้นเรื่อย ๆ จนถึงจุดสูงสุด

ในต้นสมัยรัชกาลที่ ๕ นั้นมีแนวความคิดทางการเมืองอย่างไร เพราะจะทำให้เข้าใจบทบาททางการเมืองของท่านในช่วงเวลาดังกล่าวและช่วงเวลาต่อมา คือ ภายหลังจากที่ท่านพ้นจากการเป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดินไครเคนซัค ซึ่งจะนำไปสู่ความเข้าใจถึงปัญหาความขัดแย้งทางการเมืองระหว่างกลุ่มคนรุ่นใหม่ซึ่งรัชกาลที่ ๕ ทรงเป็นผู้นำกับกลุ่มคนรุ่นเก่าซึ่งสมเด็จพระยาฯ เป็นผู้นำไครเคนซัคเจนียิ่งขึ้น

๒. เพื่อศึกษาคุณลักษณะและสภาพการณ์ทางการเมืองการปกครองไทยในช่วงระหว่างสมัยรัชกาลที่ ๒ ถึงกลางสมัยรัชกาลที่ ๕ โดยผ่านการศึกษามาจากแนวความคิดและบทบาททางการเมืองของชนชั้นผู้นำทางการเมือง ซึ่งมีสมเด็จพระยาฯ เป็นแกนกลางในการศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเด็นที่ว่าในช่วงเวลาเหล่านั้นฝ่ายพระมหากษัตริย์หรือฝ่ายขุนนางเป็นผู้มีอำนาจทางการเมืองการปกครองอย่างแท้จริง

๓. เพื่อศึกษาวาพฤติกรรมของสมเด็จพระยาฯ สะท้อนออกมาในรูปแบบบทบาททางการเมืองของท่านนั้นลดลงหรือไม่ภายหลังสมัยผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน

แนวเหตุผลทฤษฎีที่สำคัญหรือสมมติฐาน

สมเด็จพระยาฯ เป็นบุคคลที่สามารถครองอำนาจและอิทธิพลทางการเมืองการปกครองติดต่อกันมาเป็นเวลานาน การศึกษาแนวความคิดและบทบาททางการเมืองของท่านจะทำให้เข้าใจ สมเด็จพระยาฯ ในฐานะผู้นำทางการเมืองผู้หนึ่งที่มีความสำคัญต่อประวัติศาสตร์ไทยได้ดียิ่งขึ้น ทั้งนี้จำเป็นต้องศึกษาตามข้อสมมติฐานดังต่อไปนี้

๑. กระบวนการเรียนรู้ เป็นกระบวนการที่จะช่วยกำหนดนโยบาย ความต้องการ พฤติกรรม และบทบาททางการเมืองของสมเด็จพระยาฯ ดังนั้นการศึกษากระบวนการเรียนรู้ของสมเด็จพระยาฯ ย่อมนำไปสู่การวิเคราะห์นโยบาย ความต้องการ พฤติกรรม และบทบาททางการเมืองของท่านได้

๒. นโยบาย ความต้องการ พฤติกรรม และบทบาททางการเมืองของสมเด็จพระยาฯ ย่อมนำไปสู่การวิเคราะห์ตีความ และได้ข้อสรุปของแนวความคิดทางการเมืองของท่าน

๓. นโยบาย ความต้องการ พฤติกรรม บทบาทและแนวความคิดทางการเมืองของสมเด็จพระยาฯ ถูกจำกัดอยู่ในขอบเขตของคุณธรรม และขอบเขตของการเมือง โดยเฉพาะการตระหนักถึงความมั่นคงปลอดภัยของประเทศไทย

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่องนี้ส่วนใหญ่เป็นไปในลักษณะการพรรณนาและการวิเคราะห์ (Descriptive and Analytical) โดยระเบียบวิธีการวิจัยจากเอกสารต่าง ๆ (Documentary Research) ซึ่งได้แก่เอกสารทางวิชาการและเอกสารอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกัน ทั้งเอกสารต้นคน (Primary Sources) และเอกสารทุติยภูมิ (Secondary Sources) โดยทำการศึกษาด้านประวัติศาสตร์ (Historical Approach) ด้านกฎหมาย (Legal Approach) ตลอดจนการวิเคราะห์พฤติกรรมทางการเมือง (Behavioral Approach) ของตัวบุคคลซึ่งเป็นปัจจัยที่เกี่ยวข้องกัน ทั้งทางตรงและทางอ้อมกับการพิสูจน์สมมติฐานที่กำหนดไว้

แหล่งข้อมูลคือหอสมุดกรมพระยาดำรงราชานุภาพ กองหอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร หอสมุดของคณะและมหาวิทยาลัยต่าง ๆ เท่าที่จำเป็น

การนำเสนอเรื่อง

ในการนำเสนอเรื่องการคนควา และขอเท็จจริงต่าง ๆ ที่ผ่านมาแล้วในอดีตนั้น จำเป็นต้องนำเสนอในรูปแบบเชิงประวัติศาสตร์ โดยการวิเคราะห์จากข้อมูลเอกสารต่าง ๆ

แล้วตีความออกมาเพื่อพิสูจน์สมมติฐานที่ตั้งเอาไว้

ความสำคัญหรือประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัยนี้

๑. การศึกษาครั้งนี้เป็นเรื่องใหม่ เนื่องจากไม่เคยมีใครทำการค้นคว้าวิจัยเกี่ยวกับแนวความคิดทางการเมืองของสมเด็จพระยา มากอน แม้ว่าจะมีผู้เขียนถึงสมเด็จพระยา อย่างมากมายแล้วก็ตาม ทั้งนี้อาจเป็นเพราะเรื่องนี้เป็นเรื่องยาก และข้อมูลที่ให้นำมาใช้ศึกษาได้อย่างแท้จริงนั้นหายาก จึงทำให้ดูเหมือนว่าแนวความคิดหรือการกระทำของสมเด็จพระยา ซึ่งเป็นคนที่มีบทบาทและความสำคัญทางการเมืองเด่นที่สุดคนหนึ่งในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ ถูกละเลยจากการค้นคว้าวิจัยของวงวิชาการทั้งทางประวัติศาสตร์และรัฐศาสตร์ การละเว้นดังกล่าวอาจทำให้เกิดอคติ (bias) ในการศึกษาวิเคราะห์ประวัติศาสตร์การเมืองและการปกครองของไทยในช่วงเวลานั้นได้ ดังนั้นการศึกษาค้นคว้าวิจัยในเรื่องนี้จึงนอกจากเป็นประโยชน์ในแง่ที่เป็นของใหม่แล้วยังอาจเป็นประโยชน์ในการทำให้ความรู้ความเข้าใจประวัติศาสตร์การเมืองและการปกครองของไทยในช่วงเวลาดังแต่สมัยรัชกาลที่ ๒ ถึงกลางสมัยรัชกาลที่ ๕ แจ่มชัดและใกล้เคียงกับความเป็นจริงยิ่งขึ้น

๒. ชี้ให้เห็นข้อคิดทางการเมืองการปกครองของไทยเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมทางการเมืองของชนชั้นผู้ปกครองประเทศซึ่งไม่ใช่สถาบันพระมหากษัตริย์ และช่วยให้เห็นลักษณะทางการเมืองที่ไม่เที่ยงแท้แน่นอน

๓. ผลการศึกษาวิจัยย่อมมีคุณค่าต่อวิชาการด้านรัฐศาสตร์และวิชาการที่เกี่ยวข้องเนื่องกัน เช่น ประวัติศาสตร์ เป็นต้น

คำชี้แจง

เพื่อให้เข้าใจการวิจัยเรื่องนี้ดีขึ้น ผู้หาวิทยานิพนธ์จึงขอชี้แจงดังนี้

๑. เนื่องจากข้อจำกัดในเรื่องเอกสารดังกล่าวมาแล้ว การศึกษาแนวความคิดทางการเมือง จึงต้องศึกษาโดยผ่านการตีความจากบทบาททางการเมืองของสมเด็จพระยา แต่เนื่องจากช่วงสมัยหลังผู้สำเร็จราชการปรากฏเอกสารชั้นต้น

อันเป็นหนังสือของสมเด็จพระยาฯ เองโดยตรง ซึ่งนับว่าเป็นเอกสารหายากและมีค่ามาก คั้งนั้นผู้เขียนจึงจำเป็นต้อง "quote" คำพูดของสมเด็จพระยาฯ ลงมาอย่างมากมายเพื่อเป็นหลักฐานในการตีความให้ใกล้เคียงความจริงที่สุดดังปรากฏในช่วงหลังของบทที่ ๔ นอกจากนี้เอกสารชิ้นดังกล่าวโดยเฉพาะที่มาจากกองหอจดหมายเหตุแห่งชาติ ซึ่งเป็นสมุคพิเศษ เล่มที่ต่าง ๆ นั้น เมื่อกล่าวถึงเป็นครั้งที่ ๒ และครั้งต่อ ๆ ไปผู้เขียนจะละไว้ในฐานที่เข้าใจ เพื่อหลีกเลี่ยงการกล่าวซ้ำโดยไม่จำเป็น นอกจากเมื่อขึ้นเล่มใหม่ผู้เขียนจึงจะเขียนเติมอีกครั้งหนึ่ง เมื่อกล่าวถึงครั้งต่อไปผู้เขียนก็จะละไว้ในฐานที่เข้าใจอีกเช่นเดียวกัน

๒. ความหมายของคำว่า "ทันสมัย" ในที่นี้ผู้เขียนหมายถึงผู้ที่มีความคิดทันสมัยกว่าคนอื่น ๆ ในสังคมไทยในสมัยรัชกาลที่ ๓ เป็นความทันสมัยในแง่ของการยอมรับความเจริญของตะวันตกในแง่ศิลปวิทยาการและเทคโนโลยีโดยเน้นทางวัตถุเป็นส่วนใหญ่ ไม่ไ้กล่าวไปถึงการยอมรับแนวความคิดทางการเมืองแบบตะวันตก หรือนำความเจริญนั้นมาเปลี่ยนวิถีชีวิตแบบไทย ๆ ของคนอย่างสิ้นเชิง

๓. การกล่าวบรรดาศักดิ์ของบุคคลในวิทยานิพนธ์เรื่องนี้ สำหรับสมเด็จพระยาฯ นั้นจะได้รับการกล่าวถึงในนาม "สมเด็จพระยาฯ" เป็นแบบเดียวกันตลอดงานวิจัย ทั้งนี้เพื่อความสะดวกและไม่สับสนในการศึกษาสมเด็จพระยาฯ ตัวเอกของเรื่องยกเว้นในสมัยรัชกาลที่ ๔ บางตอนจำเป็นต้องเขียนบรรดาศักดิ์ของท่านขณะนั้นเพื่อไม่ให้สับสนกับบิดาและอาของท่านซึ่งเป็นสมเด็จพระยาฯ เช่นเดียวกัน ส่วนบุคคลอื่นนั้นผู้เขียนเขียนบรรดาศักดิ์ตามที่จริงในเรื่องโดยเฉพาะอย่างยิ่งบิดาและอาของสมเด็จพระยาฯ ซึ่งได้รับบรรดาศักดิ์สูงสุดเป็นสมเด็จพระยาฯ เหมือนกัน ซึ่งผู้เขียนจะกล่าวถึงในนามสมเด็จพระยาฯ เฉพาะในสมัยรัชกาลที่ ๔ เท่านั้น

๔. การทำวงเล็บต่าง ๆ เพื่ออธิบายขอความให้ชัดเจนนั้น เป็นการวงเล็บของผู้ทำวิทยานิพนธ์เอง

๕. ชื่อย่อต่าง ๆ

สมเด็จพระยา	คือ สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์
รัชกาลที่ ๓, ที่ ๔, ที่ ๕	คือ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๕
ก.จ.ช.	คือ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ
เอกสาร ร. ๕	คือ เอกสารในสมัยรัชกาลที่ ๕